

Bir İntikam Hançeri Olarak Kelimeler The Sharp End of Words

Gülcan Çolak Bostancı*

Özet:

Bu yazıda kelimelerin beddua, küfür, dedikodu, iftira, yalan, tehdit, hakaret, iğneleme, alay, homurdanma biçimleriyle - masal ve şiir örnekleriyle - intikam almakta ne tür işlevler üstlenebildiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İntikam, Beddualar, Argo, Dedikodu, İftira.

Abstract:

This article discusses the verbal forms of revenge and shows the function of words in taking revenge. Curses, slander, threat, lies, ridicule, gossip can be employed in the process of taking revenge. The examples provided are selected from tales and poetry.

Keywords: Revenge, Curses, Slang, Gossip, Slander.

“Sözcüklerden asla yeterince sakınmayız, öyle zararsız gibi durur sözcükler, tehlikeli bir hâlleri falan yoktur elbette, hava cıva, ağızdan çıkan birtakım sesler, etliye sütlüye karışmayan, kulaktan girip beynin o kocaman gevşek gri dokusunun müthiş sıkıntısı tarafından kolayca emilebilen. Onlardan sakınmayız, sözcüklerden, felaketler de öyle gelir zaten. Öyle sözcükler vardır ki, diğerlerinin arasına gizlenmiş taş benzerler. Onlara öyle özel bir aşinalığınız da yoktur, oysa bir anda sahip olduğunuz hayatı, hem de tümünü birden, allak bullak ederler, hem zayıf hem de güçlü yönlerini... İşte o zaman da paniğe kapılırsınız... Çığ düşmüştür tepenize... Duyguların üzerinde sallanırsınız, öylesine, idam sehpasında gibi...”¹

* Yrd. Doç. Dr. Gülcan Çolak Bostancı, Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.
gulcancolak@gmail.com

¹ Louis-Ferdinand Céline, *Gecenin Sonuna Yolculuk*, çev. Yiğit Bener, YKY, İstanbul 2002, s. 536.

Bazı kelimeler vardır; kendilerine yüklenen mesajı alıcılara yetkinlikle iletmekle birlikte ayrı bir dile, ayrı bir gerçekliğe ve dilsizliğe de sahiptirler. Kendilerine has kudretleri, karakterleri, tutkuları olan bu kelimeler, telaffuz edildiklerinde zihnin çağrışım ağında duygusal zelzelelere bile sebep olabilirler. Biri *ölümdür*, biri *aşk...* Diğerleri *ayrılıktır*, *yalnızlıktır* ve *intikamdır*. Bu kelimeler, evlerin duvarlarına sinen kokular gibi kimlik oluşturmada, aidiyet yaratmada baskın ve dikkat çekici olmalarının yanı sıra bir kalemde anlatılamazlar, çözülemezler. Öyle oldukları içindir ki edebiyatın, müziğin, sinemanın, resmin ve nakşın ölümsüz kavramlarıdır onlar.

Kendi ölümsüzlüklerini sanatın ve varoluşun evrenselliğine de bulaştıran bu kavramlardan intikam; haksızlığa, adaletsizliğe ya da zulme uğradığını düşünen birçok insanda -derecesi değişmekle birlikte- yaşadığı kötülüğün cezasını ya da karşılığını verme isteğiyle oluşur. İntikam isteğinde maksat, benzer ya da daha fazla acıyı karşıdakine de yaşatarak yaralı kalbin tatminini sağlamaktır. Aşağılanmanın, incinen gururun tedavisidir intikam. Eşitlik hatta üstünlük sağlama arzusudur; kurbanın cellada, kölenin efendiye, acıyı öğrenenin acıyı öğretene dönüşmesidir.

Öfke ve nefretin puslu görüşünde, intikam adına çeşitli eylemlerde bulunur insan, “kin”in akli mantığı yoktur çoğu zaman, çünkü bir hayvan gibidir *kin*; *büyütülür*, *beslenir*, *güdüdür*, *tutulur* ve *bağlanır*. Sadece insanların eylemlerini değil, öyle olur ki intikam, devletlerin politikalarını bile belirler. Tarihe ve edebiyata baktığımızda intikamla yola çıkan yığınlarca insan görürüz. Fransa’nın 1.Dünya Savaşı’na girme nedenlerinden biri de Almanya’dan intikam almaktır. Uhud Savaşı’nda, Mekkelilerin Bedir Savaşı’nın intikamını alma istekleri de etkili olmuştur. Hamlet, Danimarka’nın olduğu kadar intikamın da prensidir. Denizci Edmond Dantes’i Monte Kristo Kontu’na dönüştüren intikamdır. Temuçin, Cengiz Han olduysa, bu dönüşümde zehirlenen babasının ve kaçırılan eşinin intikamını almanın da payı vardır.

İntikam, bazen bir hayatın kapılarını açan anahtar, bazen de tüm kapıları kenetleyen kilittir. Nedeni ne olursa olsun öyle tutkulu, derinden ve acıyla öylesine keskinleşmiş bir duygudur ki kişinin, intikamın alındığı haz dağının doruklarında bir anlığına da olsa intikam tanrıçası Nemesis²’e dönüşmesidir.

İntikam, öfkenin ateşiyle “vurmak, asmak, kesmek, işkence etmek, ayak kaydırmak, aldatmak” gibi birçok saldırganca ya da sinsice eyleme dönüşür, fakat bazı durumlarda ölüme

² Yunan mitolojisinde aşırı gurura ve bencillığe düşenleri cezalandıran, adalet almak için intikam almayı savunan merhametsiz tanrıçadır. (tr.wikipedia.org/wiki/Nemesis.

öldürmeyle, tokada tokatla, kana kanla karşılık veril(e)mediğinde, dilin kendisi bir intikam aracına dönüşür. Ne kadar pasif bir intikam aracı gibi görünse de kelimeler yeri gelir bir hançer gibi iş görür ve bıçak yarasının geçtiği durumlarda dahi gönlü kanatmaya devam eder. Bu yüzdendir ki beddualar, küfürler, dedikodu, iftira ve yalanlar, tehditler, hakaretler, iğnelemeler, alaylar, homurdanma ve söylenmeler, masallar ve şiirler; çeşitli sebeplerle haksızlığa ve adaletsizliğe uğrayanın biricik ve en etkili silahı oluverir, çünkü biliriz ki *laf*, bıçak gibi *sokulabilir*; taş gibi *atılabilir*. “Dile gelen ele de gelir.” Kelimeler; oktur, kılıçtır, kalkandır, kurşunu silahın ağzına süren şarjördür, kudrettir, Mevlâna’nın dediği gibi “Bir söz, bir dünyayı yıkar; ölü tilkileri arslan hâline getirir.”³

Beddualar

“Mazlumun ahı, indirir şahı.”

ABD’de, kölelik döneminde, Aggy adlı sessiz ve hürmetkâr bir siyah aşçı yaşamaktadır. Aggy’nin kızı, haksız yere küçük bir hırsızlıkla suçlanır, Aggy’nin gözleri önünde dövülür. Ana yüreği incinir, ezilir, ama hiçbir tepki gösteremez, fakat efendisi yanlarından çıktıktan sonra “Tanrım! Beyazlara darbenin ineceği, yaralar, ağrılar ve acılardan inleyecekleri ve şahinlerin sokaklarda ölülerini yiyecekleri günü çabuklaştır. Ah Tanrım! Bana o güne kadar yaşama ve beyazların aç kurtlar gibi ormanlardan geldikleri gün vurulmalarını görme mutluluğunu ver.”⁴ diyerek efendisine kendi gücünce karşılık verir. Aggy’nin incinen gururu, aşağılanan onuru ve belki de en önemlisi çocuğunun acısına seyirci kalmanın yarattığı intikam duygusu mukabil bir davranışla huzura erememiştir. Efendisinin karşısına dikilip onun kudretli bedenini dövememiş, “Sensin hırsız, emeğimi çalıyorsun her gün!” diyememiştir, fakat öfkesi kelimelerden bir zırha bürünmüş ve dua-beddua silahıyla efendisine saldırmıştır.

İnsan neden beddua eder ki? Kötülük edene karşı elinden başka bir şey gelmediği için mi? Beddua etmek acizlik ve pasifliğin bir göstergesi midir? Eğer kişi kendini aciz hissetmese kendisine vurana vuracak, döveni dövecek, engel olanı engelleyecek tüm kısasa kısas davranışları gösterecek midir? Elbette herkes aynı tarz bir intikam yolunu seçmeyebilir, çünkü her yiğidin ayrı yoğurt yiyişi vardır. Burada mühim olan, şartlar çerçevesinde acıyan yüreğin ağrısını dindirecek bir çözüm, bir ilaç bulmaktır. Elbette beddua etmede bir edilgenlik ve

³ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevi ve Şerhi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 331.

⁴ J. C. Scott, *Tahakküm ve Direniş Sanatları / Gizli Senaryolar*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 28.

çaresizlik vardır, fakat sebeplerin tümünü de bu bağlamda düşünmemek gerekir. Kimi insanın aktif art niyetli tepkiler göstermesi, karakterine ve tarzına uygun değildir, ama şurası bir gerçektir ki kişi beddua yoluyla kötülüğe seyirci kalmadığını, düşmanına duyduğu öfke ve nefreti içine gömmediğini, onu affetmediğini, duanın olası kabulüyle de büyük bir gönül ferahlığı yaşayacağını göstermektedir.

Biliriz ki beddua, sadece hayal dolu bir temenni değil, özenle süslenmiş bir intikam görüşünü cisimleştiren, dile getirmekle arzu edilenin gerçekleşeceğine duyulan derin bir inançtır da.⁵ Duanın ve bedduanın temel yapısında bu “inanç” yer alır. Dua, insanın kendisinin ya da toplumun maddi ve manevi mutluluğu için doğru ve iyi dilekleri içeren, Allah’tan yardım ve merhamet istemek için dile getirilen seslenişlerdir. Beddua ise duanın aksine lanet, bela ve gazap ifade eden sözlerdir. İnsanın kendisine, ailesine, içinde yaşadığı topluma zararı dokunan kişi ya da kişilere bir tepki, adaletsizliğe uğramış olanın isyan ve öfke duygularıyla bir çare arayışıdır.⁶ Sadece o an için psikolojik bir rahatlama aracı değildir beddualar, sözün gücüne ve kadere de inanılır. Neticede bu fani dünya bir yönüyle de “etme bulma dünyası”dır.

Kişi lanet ve bela içeren duasını tekrarladıkça zalime karşı kendini güçlü, ayrıcalıklı ve güvende hisseder. Bu hissedişler, sırtını Allah’a vermişlikten ve elini kana çamura bulamadan hasmını cezalandırma yoluna gitmekten de kaynaklanır. Beddua etmek ruhu sağaltmaktır, muzdaribin gönlüne su serpilmesidir. Beddua eden kişi, tarz ve nitelik yönünden düşmaninkine denk bir kötülük edememişse de zalimin burnundan kan ve emdiği sütü getirtmiş, dilini kurutmuş, boyunu devirtmiş, kefenini biçirtmiş, leşine kuzgunlar kondurtmuş, balalarını arkasından meletmiş, kalan ocağına incir ağacı diktirip üstüne de baykuş kondurtmuştur. Düşmanın geleceğine yönelik hayat kurgusu ölümle son bulmamış, kelimelerin sihirli kudretiyle düşman cehennem dibine gönderilmiş, cehennemde cayır cayır yakılmış, başına zebanilerce topuz vurdurulmuştur.

Kapılar “Açıl susam açıl!” dendiğinde açılıyorsa, iti anınca sopa hazırlanıyorsa, bir şey kırk kere söylenince gerçekleşiyorsa, ah çekince karşığı dağlar deliniyorsa, mazlum neden ettiği bedduayla intikamını en mükemmel şekilde aldığına inanmasın ki? Sözler ki ayin, tören ya da dinsel içerikli birçok aktivitede anahtar unsur durumundadır. Namaz kılınırken bir yandan da dua okunur, hareketlerin tek başına bir anlamı yoktur. Her türlü büyüde kelimeler,

⁵ *age.*, s. 74.

⁶ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1986, s. 662–663.

en etkili ve güvenilir içeriktir. Cadının kazana kurbağa gözü ve yılan derisi katarak hazırladığı kötülük iksirinin, sihirli kelimeler olmadan fazla etkisi yoktur. En muktedir büyücü ya da illüzyoncu bile sihrinin yerine gelmesi için en son bir “Abrakatabra!” demek durumunda kalır.

Yaşar Kemal’in *Yer Demir Gök Bakır* adlı romanının köylüleri de işte böylesine korkar kelimelerden. Kendisini dinlemeyip de Muhtar Sefer’in söylediği tarlaya pamuk toplamaya giden ve kurak tarladan hiç kazanç sağlayamayıp Adil Efendi’ye borçlanan köylüye Taşbaş beddua eder. “Şimdi köyde bir ürküntü, bir korku... Kutsal bir yaratıktan ürker gibi ürküyorlar artık ondan. O ağzını açar açmaz, sanki bütün dedikleri olacakmış, oluyormuşçasına köylüyü irkiliyor. Yılan derse, yağacak derse, köylüye öyle geliyor ki, ha yağdı, ha yağacak. Gözlerini gökyüzüne dikip bekleyenler de çıkıyor.”⁷

Kelimelerin gücüne ve kadere duyulan kuvvetli inancın etkisiyledir ki birçok toplumun bilinçaltında “ahın yerde kalmayacağı”na, “mazlumun ahının aheste aheste çıkacağı”na, kuldun bulamayanın “Allah’ından bulacağı”na yönelik derin inanç, bedduaları öfke çıkarmada ve intikam almada saygın, etkili ve değerli bir araç durumuna getirmektedir.

Argo ifadeler ve küfür

“Söz var gelir geçer, söz var deler geçer.”

Ömründe hiç küfür etmemiş, içinden ya da açıkça bir kişiye, bir topluluğa, uykudayken çalan inatçı zil sesine, trafikte sıkıştıran canavara, kara bahta karşı kelimeleri çivi gibi savurmamış kimse var mıdır acaba? Bilinmez, ama canı yanan ya da burnuna gelen, haksızlığa veya baskıya uğrayan birçok insanın, kendini daraltana isyan etmek ve onu aşağılayarak intikamını almak için değersizleştirici ve tehdit içeren kelimelere başvurduğu da tahmin edilebilir.

Holden Caulfield; asi, karamsar, kendini yalnız hisseden, 16 yaşında bir delikanlıdır ve Salinger’in “Çavdar Tarlasında Çocuklar” adlı romanında yaşamaktadır. İngilizce hariç tüm derslerden kaldığı ve derslere katılmadığı için okuldan atılmıştır. Caulfield, bir parçası olamadığı hayattan, var olamadığı kalabalıklardan, kendisinin onaylamadığı rutinin devam ettiricisi ve savunucusu olan insanlardan öfkesini ve intikamını diliyle çıkarır. Ona göre birçok şey *lanettir*, *felakettir*, *zırvalıktır*, *adiliktir*, *manyaklıktır*. Tepeler *rezil*, hava *cadı memesi gibi* soğuktur. Bu kelimeler, sadece Caulfield’in değil, kendisi gibi düşünen diğer

⁷ Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır* (Dağın Öte Yüzü 2), Görsel Yayınlar, 14. Baskı, İstanbul 1994, s. 167.

arkadaşlarının da direniş ifadeleridir. Onların dilinde bu argo ifadeler, sıradanlaşmıştır ve kendi aralarındaki konuşmalarda hiç de dikkat çekici değildir. Seçtikleri konular ve bunlar üzerine konuşma biçimleri, kendilerine hayatta özel bir yer sağlar. Yetişkinliğe adım atan, hayata bir benlik oluşturup karışmaya çabalayan, fakat akacakları özgün damarı bulamamış bu gençler, hem hayatın hem de dilin kendilerince ezbere ve ruhsuz yaşanan ruhuna, onu aşağılayarak tepki vermektedirler. “Tanıştığımıza memnun oldum, demek beni öldürüyor. Ama hayatta kalmak istiyorsanız, ille de bu zırvaları söylemek zorundasınız.” cümlelerinde olduğu gibi dile gelen bu isyanı ve huzursuzluğu, argo ifadeler kullanmaktan ve hayal kurmaktan başka tedavi edecek bir yöntemleri de henüz yoktur. Caufield’in hayali de insanlardan uzakta bir kulübede sevdiği kadınla yaşamak ve hayalini gerçekleştirene kadar hayatı “her neyse, falan filan, vay canına, yani ” gibi geçiştirici ifadelerle oyalamak, “palavra atmak, sallamak, gırgır geçmek” gibi tavırlarla kendini korumak ve “kitapları hödük, kemanı zırva, Morrow’u klozet kapağı kadar duygulu”⁸ diye etiketleyerek kendine bir direniş alanı inşa etmektedir.

Tüm bu abartılar, aşağılayıcı benzetmeler, küfürler tek bir şey içindir: hayatı değersizleştirmek... Caulfield atılmış, başarısız bulunmuş, tutunamamış, hayatın genel akışında kimlik oluşturamamış biridir, hayat henüz onun sorgulanmayan en büyük alışkanlığı olmamıştır. Caulfield’ı kabul etmeyen bir hayat, ancak “saçma, rezil ve lanet” olduğu sürece genç adam kendine bir denge sağlayacak tutarlılığa sahip olacaktır. Bu yüzden “Açar ağzını yumar gözünü.”, argo ifadelerle hayattan intikamını alır, içindeki deli öfkeyi dindirmeye çalışır.

Sadece Caufield değil, karşıdakini değersizleştirmek, aşağılamak, hırpalamak isteyen birçok insan argolu ve küfürlü ifadelerle başvurur. Bu yüzden her dilde azımsanmayacak bir küfür ve argo literatürü mevcuttur. Hayvan, bitki ve doğadaki bazı cansız varlık adlarının argo ifadelerle kaynaklık ettiğini görürüz. Türk argosunda da niteliğinden, kullanım alanından ya da başka özelliklerinden dolayı bazı bitki ve hayvan isimlerine rastlarız. Aptallar “armut”, kaba saba ve değersiz kişiler “hıyar”, hiç yontulmamış olup da en kabası da “hıyarağası”dır. Bilgisizler “ot”, “görgüsüz ve anlayışsızlar “öküz” ya da “sığır”, yalakalar “köpek”tir.⁹ Gereksiz ve çok konuşmak “havlamak” ya da “afkurmak”tır. Hayvan ya da bitkilere özgü

⁸ J. D. Salinger, *Çavdar Tarlasında Çocuklar*, çev. Coşkun Yerli, YKY, 4. Baskı, İstanbul 2000.

⁹ Halil Ersoylu, *Türk Argosu Üzerinde İncelemeler*, L&M Yayınları, İstanbul 2004.

isimler ve fiillerle düşman, kişilik ve davranış olarak adileştirilir. Neticede “En büyük hayaliniz, size hakaret etmiş olan adamı küçük düşürmektir.”¹⁰

Nefret edileden, düşman sayılandan intikam, bazen de önceden alınır. Afrika’da bir ülke olan Gabon’da kralın seçiminde yaşananlar, bazı küfürlerin henüz acı yaşanmadan muhatabına yöneltildiğini gösterir niteliktedir. Eski Kral Glass, zulmüyle ve despotluğuyla halkın korktuğu, geceleyin evinin önünden bile geçmeye cesaret edemedikleri biridir. Eski kral ölür, kabilenin yaşlıları yeni kral olarak halkın gözdesi olan Njogoni’yi seçer. Taç giyme törenine giden halk, sahilde yürüyen Njogoni’nin üzerine çulllanır. Ona hakaret ederler, kimileri yüzüne tükürüp yumruk atar. Annesine, babasına, kardeşlerine, en uzak atalarına dek tüm sülalesine küfürler edilir, yeni kral aşağılanır. Henüz kendisinden hiçbir kötülük görmedikleri birinin bu aşağılanmasının nedeni anlaşılır gibi değildir. Kalabalık içinden birinin, arada bir duyulan haykırışı şöyledir: “Henüz kralımız değilsin, bir süre için sana istediğimiz her şeyi yapacağız. İleride, senin istediklerini yapmak zorunda kalacağız.” Nihayetinde kral sükûnetini korur, kalabalık sakinleşir, yeni kralları önünde eğilirler, altı gün sürecek şölen başlar, kral iltifat ve hediye yağmuruna tutulur.¹¹ Bu olayda Njogoni’nin aşağılanmasının, ona küfürler edilmesinin nedenlerinden biri “tedbirli ya da öncelenmiş intikam” olduğu kadar, tüm zulmüne rağmen daha önce karşısında ağızlarını bile açamadıkları eski Kral Glass’a duyulan hincin çıkarılması da vardır. Njogoni, Glass değildir, zaten intikamın hedefi de isimler değil, ismin önündeki “kral” kelimesidir.

Öfke ve kızgınlık anında ya da Gabon’daki kral seçiminde olduğu gibi önceden, küfür ve argo ifadeleri kullanarak düşmana saldırmak insanı niçin rahatlatır ki? En ağırı da olsa neticede sözdür, boşluğa karışır gider. Neden küfürler ciddiye alınır ya da iki argo kelime kullanmakla, sövmekle insan, düşmanın zulmüne bir karşılık verdiğini düşünür ki? Elbette bunun sosyolojik, kültürel ve psikolojik birçok nedeni vardır. Acı çektirenin, küfürle ve argoyla aşağılanması ve değersizleştirilmesi, onun ve yaptıklarının kayda değer olmadığına dair bir savunma mekanizmasını da içermektedir. Evet, düşman hak yemiştir, ama zaten “öküzün biri”dir. Zarar vermiştir ya da zorbalık yapmıştır, ama zaten o “it oğlu it”tir. Bu tür aşağılamalarla kişinin incinen onuru korunmaya ve tamir edilmeye çalışılır.

Küfür etmek, karşıdakini zihnen ve kalben ciddi ciddi yaralayan bir etkiye sahiptir. Hele de küfürlerin, en mahrem olanlara (ana, avrat, bacı...) yönelik bir tehdidi ve zararı

¹⁰ Marcel Proust, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde, Kayıp Zamanın İzinde*, çev. Roza Hakmen, YKY, 11. Baskı, İstanbul 2005s. 41.

¹¹ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 408-409.

içermesi yönünden küfre maruz kalanı çileden çıkarıcı güçleri vardır. Üstelik söz deyip de geçmemek gerekir, çünkü kelimeleri ciddiye alırız. Sevgilinin ismini sayıklamak, duvarlara yazmak nasıl ki onu bir nevi daha gerçek ve var kılıyorsa, küfür işitmek de dile gelene bir gerçeklik ve iktidar katar. Öyle olmasaydı küfürleşme yüzünden cinayetler işlenmez, insanlar birbirine girmezdi. Yeri gelir küfür ve argonun, kurşun yağdırmaya denk etkileri olur.

2009'da, Rize'de bir genç, kendisine küfür eden arkadaşını bıçaklayarak öldürmüştür.¹² İstanbul'da beş kişi bir olup aralarında küfürlü tartışma yaşadıkları bir kişiyi kurşunlamıştır.¹³ Gerçekten de bu cinayetler küfür yüzünden işlenmediyse de küfür yemenin hafifletici ve tahrik edici sebepleri göz önünde bulundurularak katiller böyle ifade vermiştir.

Dedikodu

“Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.”

John Patrick Shanley'in yönettiği, 2008 yapımı “Şüphe” adlı filmde Rahip Flynn, kilisedeki topluluğa konuşmasında bir olay anlatır. Bir kadın, çok fazla tanımadığı bir erkekle dedikodu yapmış ve o gece de rüyasında kocaman bir elin kendisini işaret ettiğini görmüştür. İçi suçluluk duygusuyla dolan kadın, sabahleyin kiliseye gider. Pederle görüşür ve ona “Dedikodu yapmak günah mıdır?” diye sorar. “O büyük el Tanrı'nın eli miydi? Özür dilemeli miyim?” der. Peder, kadını suçlar, düşüncesizlik ettiğini söyler. Kadının af dilemesi üzerine peder, eve gitmesini ve eline bir yastık alıp çatıya çıkmasını, yastığı bir bıçakla yırtmasını, sonra da kiliseye dönmesini ister. Kadın evine gidip aldığı yastığı çatıya çıkararak bıçaklar. Kiliseye döndüğünde “Yastığı bıçakladın mı?” diye sorar peder. “Evet.” der kadın. Peder kadına ne gördüğünü sorduğunda “Tüyler.” der kadın. ”Tüyler mi?” diye sorar peder. “Her yerde tüyler vardı.” diye yanıtlar kadın. Peder, kadının evine dönüp rüzgârda uçuşan bütün tüyleri toplamasını ister. “Ama” der kadın, “Bu imkânsız... Nereye gittiklerini bilmiyorum, rüzgâr hepsini götürdü.”

“İşte bu...” der peder, “Bu, dedikodudur.”

Rahibin anlattığı olayda da görüldüğü gibi dedikoduyu etkili ve tehlikeli kılan, dilden çıktıktan sonra kontrolünün olmaması, tüyler gibi uçuşup dağılmasıdır. “Bir ağızdan çıkıp bin dile yayılan” laf, “torbaya giremeyecek” kadar hiperaktif, kişinin “arkasından atılacak” kadar sert ve incitici, “taşınacak” kadar uyumlu, “denip konulacak” kadar pratik niteliklere sahip bir varlıktır. Bu niteliklere sahip olmasından olsa gerek herhangi birine zarar vermek, onu

¹² www.milliyet.com.tr/Arsiv/26.10.2009

¹³ www.milliyet.com.tr/Arsiv/16.10.2009

incitmek ve toplumsal ve içsel duruşunun dengesi bozulmak istendiğinde “dedikodu” adlı silah ele almır.

Dedikodunun tek kaynağı elbette intikam almak, birine kasıtlı olarak zarar vermek değildir. Kimi art niyetsiz çok konuşanlarca da dedikodu varlık kazanabilir. Belirli bir yaşa gelip hâlâ yapacak daha mühim işler bulamamış kişiler de vardır ve “Ancak okla yay elde olursa insan oturup susabilir. Yoksa yapılacak şey gevezelik ve itişip kakışmadır.”¹⁴ Üstelik kişi kendi içindeki küskünlükleri ve huzursuzlukları unutmak adına da başkasının yapıp ettiklerine yoğunlaşabilir. Biliriz ki “Mutsuz insan, başkasının ıstırapıyla rahat eden kimsedir.”¹⁵ Dedikodu yapmanın nedenlerinden öte burada vurgulanmak istenen, birinin canı fena yakılmak istendiğinde, onun özel yaşantısıyla ilgili bilgileri, en azından bir kişiye söylemektir. O bir “kişi dostuna söyleyecektir, o da dostuna...” Sözler, virüs gibi yayılacak, yeri geldiğinde mutasyona da uğrayarak tedavisini imkânsız hâle getirecektir. Hedef kişi sözlerin dişleri arasında bir av gibi “çekiştirilecek”, ucu zehirli “diller uzanacak”, kurbağanın avını çeviklikle dilinde çevirmesi gibi kişi “dillere düşecek”, ne kadar çırpınsa da kimsenin “dilinden kurtulamayacak”tır.

Dedikodu neden bu kadar etkilidir ki? Nasıl olup da toplumda hızla yayılabilmektedir? Ödünç aldığımız kitapları, emanet eşyaları sahibine ulaştırmak bile o kadar zaman alıp zahmet verdiği hâlde “söz” nasıl olup da hızlı bir ulaşım ağına sahip olabilmektedir?

Söylenti değerli olduğu içindir ki onun en karakteristik özelliklerinden biri hızlılığıdır.¹⁶ Dedikodunun içeriğini değerli kılan da herkesin bilmediği bilgiler içermesidir. Fırından yeni çıkmış ekmek gibi henüz ağızlara düşmemiş olan söz, dilde fazla tutulamayacak kadar sıcak, bir kenara bırakılamayacak denli de davetkârdır. Dedikodu yayılır, çünkü kuyuya taş atan bir kişi de olsa onu çıkarmaya çalışacak yüzlerce gönüllü her zaman bulunmaktadır. Bedri’nin Ömer’le Macide’ye söylediği gibi “İnsanların en zayıf tarafları, sormadan, araştırmadan, düşünmeden, kafalarını patlatmadan inanmak hususundaki hayret verici temayülleridir.”¹⁷ Bu kör edici meyil, kişinin inandıkları ile gerçeklik arasındaki mantık bağı sorgulamasına ve görmesine kimi zaman engel de olur.

1976 yılında, besinlerle ilgili katkı maddelerini “kanserojen maddeler”, “şüpheliler” ve “zararsızlar” olarak üçe ayırarak gösteren ve kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bir

¹⁴ F. W. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, Akış Yayınları, İstanbul 1994, s. 41.

¹⁵ Sadi, *Bostan*, çev. Hikmet İlaydın, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1975, s. 74.

¹⁶ Jean-Noel Kapferer, *Dedikodu&Söylenti*, çev. Işın Gürbüz, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 28.

¹⁷ Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, YKY, 9. Baskı, İstanbul 2005, s. 210.

bildiri yayılmaya başlamıştır. Bu bildiriye tanınmış birçok markanın ürünlerinde öldürücü maddeler olduğu belirtilmekle birlikte yasaklanmış bazı katkı maddeleri de zararsız olarak gösterilmektedir. Bilim adamlarını gülmekten kırıp geçirecek denli uydurma bir bildiri olsa da, kanser kelimesinin korkutuculuğundan olacak, bu bildiri hızla tüm dünyada çoğaltılıp yayılmıştır. İnsanlar, katkı maddeleriyle olmasa da söylentinin kendisiyle zehirlenmiştir.¹⁸ Dedikodunun hızla yayılmasındaki etkenlerden biri de kişilerin, zarar vermeye yönelik etkinlikte tek başına olmamasıdır. Dedikodu toplumsal bir dayanışma içerir. Dedikoduda failer anonim, kurban açıkça bellidir. Belirli bir kişinin ya da kişilerin adını lekelemek üzere tasarlanan, güçsüz olanın iktidar sahibine karşı en önemli itibar zedeleme aracı olarak kullanılan dedikodu,¹⁹ suç mahallinde en iz bırakmaz silahlardan biridir.

Dedikodu karşısında, kim ne derse desin, ben kendimi biliyorum, diyerek gönül rahatlığı ile gezinmek mümkün müdür? Bu soruya, evet, diye bir karşılık vererek dedikoduyu önemsizleştirmek, teoride olanak kazanabilir. Pratikte insanlar, başkalarının kendileri hakkındaki izlenim ve fikirlerine önem verirler. Tribünlerdeki kalabalık olmasa futbolcu için maçın önemi ne kadar olabilir ki? Toplumsal varlık olmanın da bedelleri vardır ve bu yüzden toplumun yüceltmesi de değersizleştirmesi de kişinin kendisiyle olan gönül bağında ciddi bir ölçüttür. Böyle olduğu içindir ki dedikodu kişiyi sadece incitmez, öldürebilir de. Gezinen dedikodular, bir kampanyanın ardından, biri 1936'da, diğeri 1979'da iki bakanın ölümüne neden olmuştur. Roger Salengro ve Robert Boulin intihar etmiştir.²⁰ Diyarbakır'da iki kız kardeşin, yedinci kattan atlayıp intihar etmelerine sebep, kızlardan biri hakkında yapılan dedikodu ve bunun sonuçlarıdır.²¹

Dedikodunun ölmekle, öldürmekle yakın bir ağırlığı vardır. Dedikodu basit sözlerden ibaret değildir. Kirdir, lekedir, yaradır, sancıdır sözler. Bu yüzden kimileri kendileri hakkında edilen dedikoduya, sözü yayanı öldürerek karşılık verir. 2008 yılında, Şanlıurfa'da iki çocuk annesi evli bir kadın, kendisi hakkında dedikodu yaptığı iddiasıyla bir araştırma görevlisini

¹⁸ Kapferer, *age.*, s. 57–58.

¹⁹ Scott, *age.*, s. 198–199)

²⁰ Kapferer, *age.*, s. 36. Fransa'da aşırı sağcı iki gazete, uydurma bir iddia ile Halk Cephesi'nin içişleri bakanı Roger Salengro'nun Birinci Dünya Savaşı'nda askerden kaçtığı üzerine bir habere yer verir. Mahkeme ve Meclis tarafından aklanmasına rağmen Roger Salengro hakkındaki eşcinsel olduğuna kadar varabilen iftiralar bitmez. Fransız halkının aklında iftiralar silinmediği içindir ki dedikodu kampanyasına ve onuruna sürülen lekeye tahammül edemeyen bakan, 1936'da intihar eder. (www.ikincigrup.com) Çalışma bakanı Robert Boulin, 1979'da, Paris banliyölerinden Saint-Léger-en-Yvelines'de bir suni gölde ölü olarak bulunmuştur. (www.rfi.fr/actu/articles)

²¹ www.milliyet.com.tr/Arsiv/25.01.2010

yolun ortasında kurşun yağmuruna tutmuştur.²² Bursa’da bir kişi, hakkında dedikodu çıkardığı öne sürülen kuaförü, iş yerinde av tüfeğiyle vurarak öldürmüştür.²³

Dedikodu böylesine sinsî, akışkan, derlenip toplanamaz, silinip süpürülemez bir silah olduğu içindir ki kötülüğe uğrayan kişi, kasıtlı ya da bilinçaltına mayalanmış bir nefretle o silahı çıkarır ve toplumun eline tutuşturur.

İftira ve yalan

“El elden kalmaz, dil dilden kalmaz.”

Dedikodu, aslının olup olmadığı yönünde bir belirsizlik taşıması, bazı durumlarda gerçeklik payı içermesi açısından küçük de olsa anlaşılabilir bir masumiyete sahiptir ve yapılması tümünden art niyete ve düşmanlığa bağlanamaz. Oysa yalan ve iftira, doğrudan fesatlık ve düşmanlık kokar. Failin niyeti gayet açıktır: zarar vermek! Sözün yayılma hızından, inandırıcılık büyüsünden yararlanılacak ve öfke duyulana sıkı bir hamle indirilecektir. İçi toz, çamur ve yağ dolu bir balon, topluma salınacak, her konuşanla o balon delinecek ve içindekiler, sözü edilenin üstüne izi zor çıkar bir biçimde bulaştırılacaktır.

İster zalime ister mazluma yönelsin, iftira atmanın arka planında, hırslıdan, öfkeden ya da kıskançlığından kendi kendini yiyen biri vardır. İçindeki öfkeyi, nefreti ve azgınca depreşen kıskançlığını doyumak adına, tıpkı dedikoduda olduğu gibi topluma karışır ve sözün ilk kurşununu sıkır. Sonra da kurşunun adres adres dolaşıp hep aynı kişiyi vurmasını seyrederek içindeki öfke denizini dindirmeye çalışır.

Kişi hiç zarar görmediği birine sırf onu kıskandığı, kendi mutsuz ve dargın ruhunun zıttı bir görünüm sergilediği için iftira atabileceği gibi kendisine yapılan haksızlık ya da kötülüğün bedelini ağır bir biçimde ödetmek adına da iftira atma yoluna girebilir. Sevgilisi ya da eşi tarafından terk edilen, aldatılan, birlikte çıkılan yollarda yarıda bırakılan, ekmeği elinden alınan ya da bizzat iftiraya uğrayan kişi, düşmanından intikam almak adına, hayal gücüne ve yaratıcılığına başvurarak, hasmının Aşil topuğuna denk gelebilecek bir yalan kurgular ve onun toplumda yayılması için elinden geleni ardına koymaz. Bu konuda gerek gerçek hayatta gerek edebiyatta birçok müfteriye rastlarız. Bunlardan biri de Namık Kemal’in İntibah adlı romanındaki Mahpeyker’dir.

Saf ve kibar İstanbul beyefendisi Ali Bey, Mahpeyker adlı bir hayat kadınına âşık olur. Aralarındaki aşk karşılıklı gelişir, fakat Ali Bey, Mahpeyker’in kimliği hakkında bazı

²² www.hurriyet.com/news/122/.../2008-12-24.html

²³ www.milliyet.com.tr/Arsiv/17.03.2009

gerçekleri öğrenir ve annesinin de müdahalesiyle Dilâşûb adlı bir cariye ile evlendirilir. Mahpeyker yalnızdır, terk edilmiştir, ama kaderine de razı değildir. İçindeki intikam duygusu, zincirlenmiş vahşi bir yaratık gibi devinip durmaktadır. Hamamda gördüğü Dilâşûb'un vücudunda iki ben olduğunu ve -bohçacı kadınlardan öğrendiği kadarıyla- Dilâşûb'un Ali Bey'den bir mektup sakladığını çok iyi bilmektedir. Mahpeyker, bu bilgilerle yola çıkar.

Plan hazırlanır, Pertev iftira atmak için ayarlanır ve tembihlenir. Ali Bey Çamlıca'daki bir kahvede otururken Pertev Ağa, yüksek sesle Dilâşûb adlı hayat kadınının marifetlerinden, göbeğindeki iki ben'den ve sevgilisine yazıp da eşinden gizlediği mektuptan söz ederek bunları Ali Bey'e duyurur. Mahpeyker, nice davranışla gerçekleştiremeyeceği kötülükleri birkaç sözle başarır. Bu iftiranın neticesinde Ali Bey Dilâşûb'u dövmekle kalmaz, onu bir esir tüccarına satar. Kendisi de içki ve kumar âleminde kaybolur. Romanın iki kahraman kadını ölür, Ali Bey haislere düşer. Bir yalan söz, birkaç hayatı söndürür.

Mahpeyker, kendi roman dünyasında yalnız değildir. Ona gerçek hayatta eşlik eden, elinde iftira silahıyla gezinen binlerce insan vardır. İzmir'de 14 yaşındaki bir kız babasından yediği dayanın intikamını, bir babaya atılabilecek en beter iftira ile almaya çalışmıştır. Karakola gitmiş ve babasının kendisine tecavüz ettiğini söylemiştir. İhbar ne kadar asılsız olursa olsun, neticede babası intihara teşebbüs edecek kadar ciddi bir hasar yaşamıştır.²⁴ Malatya'da bir işçinin çalıştığı binanın ikinci katından atlayarak intihara kalkışmasının nedeni, hırsızlıkla suçlanmasıdır. Gururu bu iftirayı kaldıramamış ve tepesinde yalan sözlerden oluşmuş bir bulutla gezinmektense ölümü daha tercih edilebilir görmüştür.²⁵

Sözün aslını araştırmayı, her duyulana inanmamayı herkes akıl etse de bu aklın hayata geçirilişi öyle kolay değildir. Yalan ya da iftira da olsa inanmaya değer ilginç ve can alıcı bir gerçeklik söz konusu olduğunda çoğu insan, dedektif gibi davranıp kanıtların ardından koşmaktansa sözün baştan çıkarıcı hâllerine gönlünü kaptırabilir. Bu durumun tehlikeli ve incitici tarafı, sadece iftiraya uğrayanın haksızca değerlendirilişi değil, iftiraya ve yalana inanmakla ona bir şekilde hizmet edenin de körleşmesidir. Çünkü kulaktan duyma bilgiler, algılama konusunda kusurlu yeni bakış açıları da içerir. Bir kişiyi tanımadan evvel onun hakkında birileri “çapkın ve sarkıntı” olduğunu söylerse, o kişinin iyi niyete dayalı bir ilgisi, sonradan tanıyana “sapıkça” gelebilir. Yalan ve yanıltmaca üzerine kurulu bu yeni gerçeklik, zamanla iftira atılanın kimliğinin ve kişiliğinin bir parçası hâline dönüşebilir. Söylenildiği gibi biri olmadığını kanıtlaması hem yorucu, korkutucu hem de can sıkıcı bir süreçtir. “Allah kuru

²⁴ www.haberaktuel.com/10.05.2009

²⁵ www.malatyayeniGUN.com/24.01.2009

iftiradan korusun.” duasındaki istek de büyük ölçüde bu sürecin yaşanmasına dair duyulan kaygıdan kaynaklanmaktadır. Kurşunun etkisi büyük oranda tahmin edilir, ölür ya da yaralanıp iyileşirsin, fakat iftira bulaşır; kime kadar varmış, yalan söze kananlar kimlerdir ve ne düşünmektedirler, bilemezsin. Bu yüzden olsa gerek “çamur atılır ve izi kalır.”

Edebiyat

“Yetenek belki de yüceltilmiş öfkeden başka bir şey değildir.”²⁶

Bir İspanyol atasözü olan “İntikam soğuk yenen bir yemektir.” ifadesi, intikamın sadece güç, istek, acı ve nefret gerektirmediğini aynı zamanda ciddi bir sabır ve zekâ işi olduğunu da gösterir. Aceleyle alınmış bir intikamın, hak sağlamaya çalışanın eline yüzüne bulaşabileceği, kendisine de zarar verebileceği bir gerçektir. Bu yüzden bazı intikamlarda zamanla ve yaratıcılıkla bir ittifak kurulur. Maksat, en etkili ve sarsılmaz biçimde intikam alınmak istenen kişiye cezasını çektirmektir. Sabrın ve yaratıcılığın rol oynadığı bu tür intikam biçimlerinden biri de edebiyattır, elbette ki onun da hançeri kelimelerdir.

Edebiyatçının eline kalem almasında birçok karakteristik, sosyolojik ve psikolojik etkenler söz konusu olabilir, fakat intikam duygusunun da yazma dürtüsünü kamçıldığını gösteren birçok eseri tarihte bulmak mümkündür. Hatta “satirik şiir”, “hiciv”, “taşlama”, “yergi” gibi isimlerle anılan, toplumun ya da kişilerin aksayan, kusurlu ve zarar verici niteliklerini eleştiren ayrı bir edebî tür de mevcuttur. Amaç sadece bu şiirleri söyleyerek içini dökmek değil, zulme, haksızlığa ve kötülüğe direnmektir de. Bu yüzden ki hiciv, yüzyıllardır haksızlık ve zulüm dağıtıcısı diktatörlerin, toplumsal adaletsizlikten nemalananların, kusurlu insanların, sömürücülerin korkusu olmuştur. Fars şairlerinden Ebû Şekûr Balhî, bu gerçeği “Şiir, minberi de devirir, sarayı da...” diyerek dile getirmiştir. “Kime sordumsa seni, doğru cevap vermediler /Kimi hırsız, kimi soysuz, kimi deyyus dediler /Künyeni almak için Parti’ye ettim telefon / Bizdeki kayda göre şimdi o mebus dediler.” dizelerinin sahibi Neyzen Tevfik, hayatın ve insanların zalimce ve haksızca bakan yüzlerinden aldığı yaraları, yazdığı hicivlerle sağaltmaya çalışmıştır.²⁷

Kanuni Sultan Süleyman’ın Bağdat’ı alması üzerine Fuzulî yazdığı kasideyi ona sunmuş, aynı zamanda devrin ileri gelenlerini de kasidelerinden mahrum etmemiştir. Emekleri boşa gitmemiş ve Fuzulî’ye günde dokuz akçalık bir gelir bağlanmıştır, fakat

²⁶ Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*, çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 112.

²⁷ Hilmi Yücebaş, *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*, L&M Yayınları, İstanbul 2004, s. 13.

kendisi evkaf dairesindeki yolsuzluklar nedeniyle parasını alamamıştır.²⁸ Fuzulî bu ahlaksızlığa boyun eğip köşesine çekilmemiş, kendi silahınca toplumsal yozlaşmanın acısını çıkartmaya çalışmış ve ünlü Şikâyetname'sini yazmıştır. “Selam verdüm, rüşvet degüldür deyu almadılar. Hükm gösterdüm, faidesüzdür deyu mültefit olmadılar” diyerek devlet düzenindeki rüşvet mekanizmasının çarkına kendi tarzınca kelimelerini sıkıştırılmıştır.

Şiiriyle intikam alan bir başka şair de Şeyhî'dir. Padişahın bağışladığı tımarı, köy sahiplerinin kendisine teslim etmemeleri, üstüne bir de kendisini soymaları sebebiyle Şeyhî, Harname'yi yazmıştır. Rahatlık arzusundayken zahmet, devlet rüyasındayken mihnet çektiğinden şikâyet etmiş, boynuz umarken kuyruğundan olan eşeğin hikâyesi üzerinden yaşadığı haksızlığın tepkisini kelimelerle dışa vurmuştur.²⁹

Ruhî, ham sofuları, ahlaksızlıkları, ikiyüzlülükleri gazellerinde yer yer eleştirmiş;³⁰ Nef'i, Gürcü Mehmet Paşa, Ekmekçizade Ahmet Paşa, Recep Paşa gibi devlet büyüklerini, döneminin bilginlerini, sanatçıları bazen sövgüye varan bir dille Siham-ı Kaza adlı eseriyle hicvetmiştir. “Paymal eylediniz saltanatın ırzını hem / Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek”³¹ diyen şair, kelimeleri zehirli oklar gibi hasımlarının üstüne yağdırmıştır.

Borges, ne kadar yanlış bir değerlendirme olduğunu savunsa da Dante'nin İlahi Komedy adlı eserini düşmanlarından intikam almak, dostlarını da ödüllendirmek amacıyla yazdığını ileri sürenler vardır.³² Dante'nin gerçekten intikam almak için yazdığından emin olmasak da niyeti çok açık duran bazı yazarların da olduğunu biliriz.

Eski eş ya da sevgiliden intikam almak isteyen kişilerin, ilişkilerini tüm özel alanlarıyla ifşa ettiklerini görürüz. Ahmet Karcılılar “Gülden Kale Düştü” adlı romanında eski eşle yaşanan mahrem alanlardan özel mektuplara kadar birçok bilgiye romanında yer vermiştir. Kendisinden ayrılmak isteyen eşinden intikam almak isteyen Ahmet Dinler de “Çıplak Mektup” adlı bir roman yazmış ve eşiyile yaşadıklarını anlatmıştır.³³ Hasan Öztoprak, ayrıldığı edebiyatçı sevgilisinden intikamını, “İmkânsız Aşk” romanıyla almaya çalışmıştır.³⁴ Bu üç yazar intikam almak istediklerini kabul etmese de eski eş ya da sevgili nasıl huzursuz ve rahatsız edildiyse biri ilişkisinin malzeme edildiği romanı “iğrenç, rahatsız edici” bulmuş,

²⁸ Atilla Özkırmı, *Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, s. 541.

²⁹ Yücebaş, *age.*, s. 121.

³⁰ Özkırmı, *age.*, s. 1079.

³¹ *age.*, s. 1131.

³² Jorge Luis Borges, *Yedi Gece*, çev. Celâl Üster, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2003, 23.

³³ webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/10.

³⁴ www.sanathaber.net

bir diğeri yayınevine dava açmış ve romanın yayından kaldırılmasını istemiş, diğeri de yasal yollara başvurmayı dile getirmiştir.³⁵

Yazarak intikam almanın örneklerinden biri de Fransa'da yaşanmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin eşi Carla Bruni'nin eski sevgililerinden Jean-Paul Enthoven'ın yaşadıkları ve yaşattıkları da ilginçtir. J. P. Enthoven, kendisini oğlu Raphael için terk eden Bruni'yi romanındaki soğuk ve kalpsiz Lavinia karakteriyle anlatmış ve eski sevgilisinden acısını çıkartmaya çalışmıştır.³⁶

Kelimeleri şiire, şarkıya, masala, hikâyeye birer mayın gibi döşeyerek anlatmak, kişisel tercihler olmakla birlikte milletlerin özellikle de sözlü edebiyatlarında var olan bir durumdur.

Çarlık yönetimi sırasında asırlarca ezilmiş, aşağılanmış ve sindirilmiş, ezilmişliğine isyan edemeyen, yazdıkları dilekçelerle ancak yalvarabilen Rus köylüleri arasında, 17. yüzyılda Kurtarıcı Çar miti gelişmiştir. Mitin standart sayılabilecek varyantında, uyruklarını serflikten kurtarmak isteyen Kurtarıcı Çar, kötü niyetli saray mensupları ve görevlileri tarafından öldürülmeye çalışılır. Mucizevî bir şekilde hayatta kalan –genellikle sadık bir serf tarafından kurtarılır- ve halkın arasında onların acılarını paylaşarak yaşayan Çar, kimliğini belli etmeyerek bir hacı gibi gizlenir. Nihayetinde başkente döner, halkı tarafından tanınır ve tekrar tahta geçer. Kendisine sadık olanlar ödüllendirilir, kötüler de elbette cezasını çeker. Barış ve huzur devri başlar.³⁷ Gerçek hayatta haksızlığa gücü yetmeyen, zalimden hıncını alamayan halk, yarattığı ve dilden dile dolaştırdığı mitle, hem adalete duyduğu imanı tazelemekte hem de kelimelerle bir direnç ve adalet sağlamaktadır.

Kuzey Amerika köleleri arasında yaygınlaşan Tavşan Kardeş masalları da güçsüzün düzenbazlık ve kurnazlık yoluyla zafer kazanmasını işlemekte ve sözlü gelenekte önemli bir yer tutmaktadır. Tavşan Kardeş, birebir mücadelede yenemeyeceği ya da saldırılarından kendisini kurtaramayacağı Tilki Kardeş ya da Kurt Kardeş'i çevikliği ve de kurnazlığıyla alt eder. Düşmanı yenmekle kalmaz, onun üzerine çıkar, onu aşağılar, köleleştirir; bir nevi onun kendisi olur. Burada mücadele gösteren Tavşan Kardeş, hayatta kalmaya çalışan kölelerin temsilcisidir. Dinlenen, sadece eğlence sunan bir masal değildir. Kahramanla özdeşleşen köle, güçlüyü yenmenin ve ona eziyet etmenin hazzını ve doyumunu yaşar. Bu masalları

³⁵ www.sanathaber.net

³⁶ www.hurriyetport.com/news

³⁷ Scott *age.*, s. 142.

dinleyen köle çocuklar, öfkelerini zapt edip düşmanına karşı kendini güvenceye almanın, hile ve kurnazlık yöntemlerinin bilgisini de edinir.³⁸

“Tavşan Kardeş” masalının benzerlerini birçok kültürde bulmak mümkündür. Türk kültüründe Keloğlan masalları da benzer bir kahramanlık ve özdeşleşme hikâyesi içermektedir. Keloğlan, hayatın gerçekliği içinde ideal bir tip değildir. Yoksuldur, köylüdür, güçsüzdür. Arkası güçlü olmadığı gibi yaşlı annesiyle var olma savaşı vermektedir. Ezikliği, yoksulluğu, saflığı ve bakımsızlığıyla kendisine benzeyen insan sayısı da oldukça çoktur. Üstelik zekâsı, aklı, becerikliliği ve biraz da kurnazlığıyla normal koşullarda baş edemeyeceği düşmanlarına karşı direncin de simgesidir. Padişahın kızıyla evlenme mertebesine varacak denli bir başarı örneğidir. Keloğlanın başarıları, bir yönüyle halkın özlemlerini, rüyalarını, iktidar sahnesinde sınıf değiştirme düşünüşü, alt sınıfın üst sınıfa karşı zaferini temsil etmektedir. Halk, Keloğlan gibi çelimsiz, yoksul, kel ve ezik bir kahraman yoluyla, kültürel bilinçaltında, kaderden ve üst sınıflardan bir nevi intikam almaktadır.

Ve diğerleri

“Bir insanı kendi gözünde aşağılatmak kadar kötü bir şey olamaz. Biricik avunmasını elinden almak olur bu. Çünkü avunmaların en değerlisi insanın kendi içinde bulunduğu.”³⁹

Beddua, küfür, edebiyat, dedikodu, yalan ve iftira, nefreti dile getirmenin ve karşı tarafı acıtmanın, kelimeleri silah gibi kuşanıp cenk etmenin belli başlı araçları olsa da bunlardan başka intikam kelimeleri de vardır. Alay ve hakaret etmenin, kişileri iğnelemenin, etiketlemenin, şaka yollu aşağılamanın arka planında, kişinin içinde ya da karşıdakiyle yaşanan bir çatışmanın izlerini bulmak mümkündür. Belki açıkça dile gelmiş bir öfke ve intikam isteği olmasa da birileriyle dalga geçmek, alay etmek, şaka yollu aşağılamak çoğu zaman masumane değildir. İçten içe biriken nefret, haset, öfke gibi duygular, farklı kişilere yönelik “laf sokma, lafı ağzına tıkama, lafı oturtma ve yedirme, laf çakma” gibi sözel saldırganlık biçimlerine kaynaklık edebilir, çünkü biliriz ki mutsuzluğun ve öfkenin acısı, bazen bu durumla hiç ilgisi olmayan kişilerden çıkarılabilmektedir.

Sözel tırmalama ve saldırganlıklarda ortam olarak özellikle de kalabalık tercih edilir, çünkü hem özel hem de kamusal niteliklere sahip olan onur, kamu önünde kırıldığında incinmeye daha açık hâle gelir. Hakaret ya da alay dolu bir bakış, aşağılama, kişinin karakterine ya da itibarına yönelik bir saldırı; izleyiciler içinde gerçekleştirildiğinde çok daha

³⁸ *age.*, s. 224–225.

³⁹ Panait Istrati, *Kodin*, Varlık Yayınları, çev. Yaşar Nabi Nayır, 7. baskı, İstanbul 1981, s. 48.

yaralayıcıdır. Bir memurun patronu tarafından yalnız kaldıklarında azarlanması ile diğer çalışanlar içinde azarlanmasındaki yük, aynı değildir.⁴⁰ Bunu bilen bazı intikam alıcılar, karşıdakinin fiziksel özelliklerine, kişiliklerine, zekâ ve anlayışlarına yönelik sözel saldırıları, kamu önünde gerçekleştirerek daha etkili intikam alma yoluna giderler. Özellikle de çocuklar arasında “Salak, salak!” diye birilerine takılanları, “şişko, dört göz, ayı yavrusu” gibi kelimelerle sinir bozmaya çalışanları görürüz. Ceza vermek istediği öğrencisine tahtada, herkesin gözü önünde üç kere “Ben eşeğim!” diye söyleten ya da boynunda “Ben salağım, ben hayvanım.” benzeri ifadeleri içeren yazılarla dolaştıran öğretmenlerin varlığı da tartışılmazdır.

Boyunda ya da boşluktaki bu kelimeler, incitici, acıtıcı ve bazı zamanlar da öldürücüdür. Bu yüzdendir ki hakarete uğramanın acısını, öfkesini ve kinini cinayetle dindirmeye çalışanlar da vardır. E. A. Poe’nun “Amontillado Fıçısı” adlı hikâyesinin kahramanı, kendisini birçok kez inciten, katlanılmaz hakaretleriyle çileden çıkararak arkadaşı Fortunato’dan intikamını, kendisi de onu aşağılayarak almaz. Onu şarap mahzenine götürür, bir köşeye zincirler, etrafını duvarlarla örerek onu ölüme terk eder.⁴¹ İnciten ve aşağılayan kelimeler kendisini nasıl sarıp onurunu nefessiz bıraktıysa o da arkadaşının bedenine aynı yazgıyla son verir.

Kelimelerle direnmenin ve intikam almanın bir başka yolu da homurdanmak ve söylenmektir.

Memnuniyetsizlik ya da düşmanlık duygusunu iletmenin bir aracı olan homurdanma, pek de iyi gizlenemeyen bir muhalefet kategorisidir. İktidar ilişkilerinde daha az güçlü olan taraf, güçlü olana karşı homurdanmanın bir üst aşamasına, doğrudan yakınmaya geçtiğinde karşı bir misilleme ile karşılaşma riskini almış olur. Bu yüzden muğlaklığın işine geldiği savunmasız taraf, iletişimini ve pasif saldırısını homurdanmalar üzerinden yürütür. Homurdanma ne açık ne de şifreli olmalıdır. Memnuniyetsizliği karşı tarafa hissettirme çabasını aşmaması gereken homurdanmada, kasıtlı olarak iletilen öfke, küçümseme ve şaşkınlık belirten ses tonu stratejik olarak yeterli olabilmektedir.⁴²

Bir hak arayışını gösteren, uğranılan haksızlık karşısındaki rahatsızlığı dile getiren “sitem”, homurdanma ve söylenmeye göre daha yumuşak hatlara sahiptir. Kırgınlık ve

⁴⁰ Scott, *age.*, s. 162.

⁴¹ Edgar Allan Poe, “Amontillado Fıçısı”, *Öç Öyküleri Antolojisi*, hzl. Haluk Erdemol, Bordo Siyah Yayınevi, İstanbul 2003, s. 13–23.

⁴² Scott, *age.*, s. 213–215.

yaşanılan haksızlık öfkelenmeden dile getirilir. Homurdanma, söylenme ya da sitem denince akla genellikle kadınlar mı gelir? Eğer öyleyse bu gerçekliğin arkasında, eşine ya da kendi hayatı üzerinde baskı ve diktatörlük kurmuş olan erkeğe karşı gerekli ve yeterli tepkileri uygun düzlemlerde verememiş, davranışları ve karşı koyuşları bastırılıp sindirilmiş kadınlar var mı diye de bakmak gerektiğini düşünüyorum. Kadının fiziksel, ekonomik ya da kamusal güçsüzlüğünün, çoğu zaman ilişkilerdeki adalet mekanizmasında onun pasifleşmesine, sinmesine ve zulüm görmesine sebep olduğu bilinmektedir.

Mukabil karşılığı verip zulmün acısını çıkaramayan kadın, sınırları aşmayan bir söylenmeyle acılı kalbine bir avuntu sağlayabilir. Tarihte bu söylenmelerin bile kadına çok görüldüğünü gösteren birçok uygulama vardır. Koloni dönemi Amerikası'nda, konuşma cezası alan kadınlar, taş bloklar arasına kapatılıp dilleri bir mandalla tutturulmuş, erkeklere karşılık vermemeleri, su altında tutularak öğretilmiştir.⁴³

Cezalandırılarak susturulan kadınların yazgısı ayrı bir acıyı içerse de -tüm bu yazı boyunca değinilen, kelimelere bürünmüş intikam hâllerine ek olarak- “suskunluğun kendisi”nin de mükemmel bir intikam aracı olduğuna inanmışımdır. Bazen sessizlik, en büyük karşılıktır, en ağır cezadır. Suskunluk; mesafedir, uzaklaşmadır, belirsizliktir. Varlıklarıyla ayrı bir varoluş boyutu sunan kelimeler, yokluklarıyla da gerçekliğin kilimini ayaklar altından çekiverir. Bu yüzden tüm bağışmalar, sövgüler, beddualar, hakaretler, iftiralar bir yana, bazen hiçbir şey söylememek en ağır darbeyi indirir karşıdakine. Zalim; susanın, ağzından tek kelime çıkmayanın yakasına yapışmak ve bir şeyler söylemesi için iki yakasından silkelemek ister. O sessizlikte, kendi öfkesinde bir kez daha boğulur.

Sonuç

İntikam duygusu, insanın yaradılışı gereğidir ve anlaşılabilir, fakat bu eğilime hak verilemez. Neticede vahşi bir adalettir. Kişi intikam alarak düşmanı ile aynı olur. Bağışlamak, düşmanından üstün olmaktır, erdemli ve bilge insan olmaktır.⁴⁴ İntikamın bir hedefi olsa da sonu yoktur. Utanç adlı romanda David'in, kızı Lucy'e dediği gibi “İntikam bir yangın gibidir. Yakıp yok ettikçe oburlaşır.”⁴⁵ Aynı zamanda bu yangının kıvılcımlarının, kişinin kendisine de sıçrama ihtimali vardır. İntikam almayı istemek, acı çektireni düşünüp onun için cezalandırıcı planlar yapmak, dikenli tellerle çevrili bir fikir güzergâhına mahkûm olmak ve

⁴³ Louann Brizendine, *Kadın Beyni*, çev. Zeynep Heyzen Ateş, Kelebek Yayınevi, İstanbul 2007, s. 56.

⁴⁴ Francis Bacon, *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk, YKY, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 36.

⁴⁵ J. M. Coetzee, *Utanç*, çev. İlnur Özdemir, Can Yayınları, İstanbul 2001, s. 131.

orada kıvranmak da demektir. Bu durumda intikam isteği; basit, beyhude ve zararlı bir çaba niteliği kazanmaktadır. Üstelik Mevlâna'nın "Her zahmete öfkelenmede, kin gütmeyin; peki ama cilalanmadan nasıl ayna olacaksınız?"⁴⁶ sorusunu dikkate almamak mümkün müdür? Hem biliriz ki "Öç sadece öcü getirir ve nihai öç asla alınmaz."⁴⁷

Öyleyse? Acıya, kötülüğe, düşmanlığa, zarara karşı sadece savunmada kalıp karşı tarafı kendi zulmüne mi bırakmak gerek? Yoksa "Bir küçük intikam, hiç intikam almamaktan daha insanidir."⁴⁸ cümlesine mi hak vermeli? Bu noktada seçim yapmanın fazla bir anlamı olmadığını düşünüyorum, çünkü duygular söz konusu olduğunda, insana her kararı doğru gelir ve insan, kendini en azından kendine haklı çıkartmakta fazlasıyla akıllı ve iş bilir bir avukattır. Her ne yapıldıysa hasım olana, netice intikam için değil, hak ve adalet için uygulanmıştır. Hak ve adalete kim itiraz edebilir ki? En azından failin kendisi, art niyetli davranışının adalet adına olduğuna kuvvetli bir imanla bağlanır. İntikamına erdem bile yükleyebilir. Hatta kişi intikam aldığının farkında bile olmayabilir?

Aslında her gün birilerinden minik minik intikamlar alıyor olabilir miyiz? Davranışlarımızda ve sözlerimizde, kendimizin bile farkına varmadığı, doğallaşmış intikam hançerleri yok mudur ki? Vızıltısı ya da ısırığıyla canınızı sıkın bir sivrinin küçücük, zayıf ve narin canını sert ve zalim bir vuruşla hiç çıkarmanız olmadı mı? Canım o sinek, diyenlere ben de diyorum ki içine öfke ve intikam kıvılcımı düşen için sinek, düşmana göre daha sevimli bir yaratıktır ve zulmüyle zihin pencerelerine yapışmış olan akıllı ve yürüyen düşman, uçları sivriltilerek savrulacak kelimeleri çoktan hak ediyordur diyen insan sayısı da az değildir.

Kaynaklar

Adorno, Theodor W., *Minima Moralia*, çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul 1998.

Ali, Sabahattin, *İçimizdeki Şeytan*, YKY, 9. Baskı, İstanbul 2005.

Bacon, Francis, *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk, YKY, 2. Baskı, İstanbul 1999.

Borges, Jorge Luis, *Yedi Gece*, çev. Celâl Üster, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2003.

Brizendine, Louann, *Kadın Beyni*, çev. Zeynep Heyzen Ateş, Kelebek Yayınevi, İstanbul 2007.

Canetti, Elias, *Kitle ve İktidar*, çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.

⁴⁶ Gölpınarlı, *age.*, s. 514.

⁴⁷ Hans Kirk, *Köle*, çev. Sermet Yalçın, Yordam Kitap, İstanbul 2008, s. 151.

⁴⁸ Nietzsche, *age.*, s. 60.

- Céline, Louis-Ferdinand, *Gecenin Sonuna Yolculuk*, çev. Yiğit Bener, YKY, İstanbul 2002.
- Coetze, J. M., *Utunç*, çev. İlknur Özdemir, Can Yayınları, İstanbul 2001.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1986.
- Ersoylu, Halil, *Türk Argosu Üzerinde İncelemeler*, L&M Yayınları, İstanbul 2004.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevi ve Şerhi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Istrati, Panait, *Kodin*, Varlık Yayınları, çev. Yaşar Nabi Nayır, 7. baskı, İstanbul 1981.
- Kapferer, Jean-Noel, *Dedikodu&Söylenti*, çev. Işın Gürbüz, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Kemal, Yaşar, *Yer Demir Gök Bakır* (Dağın Öte Yüzü 2), Görsel Yayınlar, 14. Baskı, İstanbul 1994.
- Kirk, Hans, *Köle*, çev. Sermet Yalçın, Yordam Kitap, İstanbul 2008.
- Nietzsche, F. W., *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Akış Yayınları, İstanbul 1994.
- Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004.
- Poe, Edgar Allan, “*Amontillado Fıçısı*”, *Öç Öyküleri Antolojisi*, hzl. Haluk Erdemol, Bordo Siyah Yayınevi, İstanbul 2003.
- Proust, Marcel, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*, Kayıp Zamanın İzinde, çev. Roza Hakmen, YKY, 11. Baskı, İstanbul 2005.
- Sadi, *Bostan*, çev. Hikmet İlaydın, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1975.
- Salinger, J. D., *Çavdar Tarlasında Çocuklar*, çev. Coşkun Yerli, YKY, 4. Baskı, İstanbul 2000.
- Scott, J. C., *Tahakküm ve Direniş Sanatları / Gizli Senaryolar*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- Yücebaş, Hilmi, *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*, L&M Yayınları, İstanbul 2004.

Elektronik Kaynaklar

- tr.wikipedia.org/wiki/Nemesis
- www.hurriyet.com/news/122/.../2008-12-24.html
- www.ikincigrup.com
- www.milliyet.com.tr/Arsiv/25.01.2010
- www.milliyet.com.tr/Arsiv/16.10.2009
- www.milliyet.com.tr/Arsiv/26.10.2009
- www.milliyet.com.tr/Arsiv/17.03.2009

www.haberaktuel.com/10.05.2009

www.malatyayenigun.com/24.01.2009

webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/10/

www.hurriyetport.com/news/124/ARTICLE/.../2008-09-15.html

www.sanathaber.net